

ISSN 2521-1749 (Print)

ISSN 2616-8774 (Online)

НАУКОВИЙ ВІСНИК ІЗМАЇЛЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО ГУМАНІТАРНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

СЕРІЯ: ІСТОРИЧНІ НАУКИ

Випуск 57

Заснований у 1997 році

Ізмаїл

2022

DOI: 10.31909/26168774

УДК 378:001.891

На підставі наказу Міністерства освіти і науки України № 1471 від 26.11.2020 р. журнал внесений до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») у галузі історичні науки (032 Історія та археологія).

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія КВ №22509-12409ПР від 01.12.2016

Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету : збірник наукових праць. Серія: Історичні науки. Ізмаїл : РВВ ІДГУ, 2022. Вип. 57. 186 с.

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ

Ніколаєв Микола – головний редактор, доктор історичних наук, професор (Ізмаїльський державний гуманітарний університет, Україна); **Циганенко Лілія** – заступник головного редактора, доктор історичних наук, професор (Ізмаїльський державний гуманітарний університет, Україна); **Арделану Костянтин** – доктор історичних наук, професор (Університет «Dunarea de Jos», Румунія); **Барка Віталій** – доктор історичних наук, професор (Інститут археології та історії мистецтв, Румунія); **Дроздов Віктор** – кандидат історичних наук, доцент (Ізмаїльський державний гуманітарний університет, Україна); **Енаке Джордж** – доктор історичних наук (Університет «Dunarea de Jos», Румунія); **Кононенко Валерій** – доктор історичних наук, професор (Вінницький державний педагогічний університет ім. Михайла Коцюбинського, Україна); **Кройтору Костін** – кандидат історичних наук, науковий співробітник (Музей Браїли «Карол I», Румунія); **Морошан Наталя** – кандидат історичних наук (Ізмаїльський державний гуманітарний університет, Україна); **Мустяце Сержіу** – кандидат історичних наук (Кишинівський державний педагогічний університет імені І. Крянге, Молдова); **Пасічник Наталя** – доктор історичних наук, професор (Центральноукраїнський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка, Україна); **Петков Петко** – доктор історичних наук, професор (Великотирнівський університет «Св. Св. Кирило і Мефодій», Болгарія); **Попа Олександр** – доктор історичних наук, професор (Академія Румунії, Румунія).

Відповідальний за випуск – Мартинчук Олена

Рекомендовано до друку Вченою радою Ізмаїльського державного гуманітарного університету (протокол № 8 від 12.05.2022 р.)

Збірник зареєстровано в міжнародних каталогах періодичних видань та наукометричних базах даних:

Index Copernicus; Google Scholar; Eurasian Scientific Journal Index (ESJI); ResearchBib Journal Index and Archive (ResearchBib); Scientific Indexing Services

Усі електронні версії статей збірника оприлюднюються на офіційному сайті видання
<http://visnyk.idgu.edu.ua/index.php/nv/index>

*У збірнику опубліковані наукові статті з актуальних питань вітчизняної та всесвітньої історії, що репрезентують тематику історичних досліджень від найдавніших часів до сучасності.
Для наукових працівників, викладачів, аспірантів, студентів.*

Засновник і видавець – Ізмаїльський державний гуманітарний університет

Адреса редакції: Ізмаїльський державний гуманітарний університет,
вул. Рєпіна, 12, м. Ізмаїл, обл. Одеська, 68600. тел.: +380 (4841) 6-30-01, e-mail: nauka_idgu@ukr.net

UNICHECK

Тексти публікацій були перевірені за допомогою системи пошуку ознак плагіату
Unicheck в рамках проекту підтримки наукових університетських видань.

© Ізмаїльський державний
гуманітарний університет, 2022
© Автори статей, 2022

ISSN 2521-1749 (Print)

ISSN 2616-8774 (Online)

**SCIENTIFIC BULLETIN
OF THE IZMAIL STATE
UNIVERSITY OF HUMANITIES**

**SECTION:
HISTORICAL SCIENCES**

ISSUE 57

Established in 1997

**Izmail
2022**

DOI: 10.31909/26168774

УДК 378:001.891

According to the Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine as of 26.11.2020 № 1471 the journal is included in the List of scientific professional editions of Ukraine (category «B») on historical sciences (032 History and archeology).

Certificate of state registration of printed mass media KB series №22509-12409IIP (01.12.2016).

Scientific Bulletin of the Izmil State University of Humanities: collection of scientific works. Section: Historical Sciences. Izmil : RVB IDGU, 2022. Ed. 57. 186 p.

ORGANIZING TEAM

Nikolayev Mykola – Chairman, Doctor of Historical Sciences, Professor (Izmil State University of Humanities, Ukraine); **Tsyganenko Lilia** – Co-Chairman, Doctor of Historical sciences, Professor (Izmil State University of Humanities, Ukraine); **Ardeleanu Constantin** – Doctor of Historical Sciences, Professor (Dunarea de Jos University, Romania); **Barca Vitaliy** – Doctor of Historical Sciences, Professor (Institute of Archeology and Art History, Romania); **Drozdov Viktor** – PhD of Historical Sciences, Assistant Professor (Izmil State University of Humanities, Ukraine); **Enache George** – Doctor of Historical Sciences (University «Dunarea de Jos», Romania); **Croitoru Costin** – PhD of Historical Sciences, Researcher (Carol I Museum in Braila, Romania); **Kononenko Valeriy** – Doctor of Historical Sciences, Professor (Mykhailo Kotsyubynsky Vinnytsia State Pedagogical University, Ukraine); **Moroshan Natalia** – PhD of Historical Sciences (Izmil State University of Humanities, Ukraine); **Musteata Sergiu** – PhD of Historical Sciences («Ion Creanga» State Pedagogical University, Chisinau, Moldova); **Pasichnyk Natalia** – Doctor of Historical Sciences, Professor (Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University, Ukraine); **Petkov Petko** – Doctor of Historical Sciences, Professor (University of Velikotyrnovo «St. st. Kiyil and Methodius», Bulgaria); **Popa Alexander** – Doctor of Historical Sciences, Professor (Academy of Romania, Romania).

Responsible for the issue – Martynchuk Olena

Recommended for publication by the Academic Council of Izmil State University of Humanities (protocol № 8, 12.05.2022)

The collection is registered in the international directories of periodicals and scientometric databases:

Index Copernicus; Google Scholar; Eurasian Scientific Journal Index (ESJI); Researchbib Journal Index and Archive (ResearchBib); Scientific Indexing Services

All electronic versions of articles in the collection are available on the official website edition <http://visnyk.idgu.edu.ua/index.php/nv/index>

The collection includes scientific articles on topical issues of national and world history, representing the topics of historical research from ancient times to the present. For researchers, teachers, post-graduate students, students.

Founder and Publisher – Izmil State University of Humanities

Editorial address: Izmil State University of Humanities,

Repina str, 12, Izmil, Odessa region, 68600. tel.: +380 (4841) 6-30-01, e-mail: nauka_idgu@ukr.net

The texts of the publications were verified using the Unicheck plagiarism signs search system as part of the project to support academic university publications..

UNICHECK

© Izmil State University of Humanities, 2022
© The authors of articles, 2022

ЗМІСТ

Артемова Людмила Найвеличнійший меценатський проєкт Терещенків у Глухові – Трьох-Анастасіївська церква.....	9
Башилі Маргарита Шкільна освіта в Ізмаїльській області у 1946–1947 роках (за матеріалами газети Татарбунарського району «Знамя советов»).....	18
Вінцовський Тарас Футбол в Одесі на початку революції 1917 р.: приклад «Маккабі».....	25
Гончаренко Олексій Організація соціальної комунікації між органами влади та місцевим населенням німецьких окупаційних зон України в 1941-1944 рр.....	34
Гончарова Наталія Церковний напрям благодійництва дворян південноукраїнських губерній на початку ХХ ст.....	43
Дроздов Віктор Державна політика України в релігійній сфері у 2014-2021 рр. (англ.).....	51
Коваль Геннадій Діяльність Олешківської міської думи в галузі торгівлі в 1870 – 1913 роках.....	61
Логвинюк Тетяна Історія становлення українського війська на міжнародній арені як гаранта незалежності України.....	72
Михайлов Олександр Участь дворянства Бессарабської губернії в розвитку повітових земських кас дрібного кредиту (початок ХХ ст.).....	77
Мізюк Вікторія, Новак Ганна Генезис поняття та ідей STEM-освіти в Україні та зарубіжжі: історичний аспект.....	87
Олейнікова Галина Коротка онтологія та традиції англійського парламенту (англ.).....	95
Олененко Анна «Місце сили»: історична категорія чи туристична атракція?.....	101
Прокоф'єва Людмила Психологічна модель ПТСР та особливості корекції в умовах воєнного стану.....	110
Пушков Ігор Релігійно-територіальні громади Ізмаїльського та Томаровського цинутів Бессарабії на початку ХІХ століття.....	121

**Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету.
Серія: Історичні науки. Випуск 57.**

Синявська Олена

До історії соціокультурних процесів на півдні України наприкінці XIX – на початку XX ст..... 134

Татаринів Іван

Особливості архітектури німецьких колоній Південної Бессарабії..... 142

Татарко Ірина

Становище освіти в болгарських селах півдня МРСР в 1944 – 1954 рр..... 151

Церковна Віра

Науково-педагогічна інтелігенція Ізмаїльської області у повоєнний період..... 161

Циганенко Лілія, Костенко Оксана, Коцур Роман

Професор Валентин Федорович Ніколаєв – організатор музейно-архівної справи Полтавщини..... 171

CONTENT

<i>Artemova Liudmyla</i> The greatest personal project of the Tereschukos in Hlukhiv – The three St. Aastasias church.....	9
<i>Bashly Margaryta</i> School education in the Izmail region in 1946–1947 (based on the materials of the Tatarbunary regional newspaper «Znamia sovetov»).....	18
<i>Vintkovskiyi Taras</i> Football in Odesa at the beginning of the 1917 revolution: the «Maccabi» example.....	25
<i>Honcharenko Oleksii</i> Organization of social communication between government bodies and local populations of the German occupation zones of Ukraine in 1941–1944.....	34
<i>Goncharova Nataliia</i> Church direction of charity of the nobles of the southern Ukrainian provinces in the early XX century.....	43
<i>Drozdov Viktor</i> The Ukrainian government’s policy in the sphere of religion in 2014–2021.....	51
<i>Koval Gennady</i> Activity of the Oleshkov City Duma in the field of trade in 1870–1913.....	61
<i>Lohvynyuk Tetyana</i> History of the formation of the Ukrainian army in the international community: the guarantee of Ukraine’s independence.....	72
<i>Mikhailov Alexander</i> Participation of the nobility of Bessarabia province in the development of the county small loan offices (the early 20th century).....	77
<i>Miziuk Viktoriia, Novak Hanna</i> Genesis of STEM-education concepts and ideas in Ukraine and abroad: historical aspect.....	87
<i>Oleinikova Galina</i> The brief ontology and traditions of the English Parliament.....	95
<i>Olenenko Anna</i> «Sacred site»: historical category or tourist attraction?.....	101
<i>Prokofieva Lidmila</i> Psychological model of PTSD and the specificity of correction in the military law.....	110
<i>Pushkov Igor</i> Religious-territorial communities Izmail and Tomarovskiyi cynuts of Bessarabia at the beginning of the XIX century.....	121

**Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету.
Серія: Історичні науки. Випуск 57.**

<i>Syniavska Olena</i>	
To the history of socio-cultural processes in the south of Ukraine in the late XIX – early XX century.....	134
<i>Tatarynov Ivan</i>	
Features of the architecture of german colonies southern Bessarabia.....	142
<i>Tatarko Iryna</i>	
The situation of education in the bulgarian villages of the south of the Moldavian Soviet Socialist Republik in 1944–1954.....	151
<i>Tserkovna Vira</i>	
Scientific and pedagogical intelligence of the Izmail region in the post-war period.....	161
<i>Tsyganenko Lilia, Kostenko Oksana, Kotsur Roman</i>	
Professor Valentyn Fedorovych Nikolaiev as one of the organizers of the museum and archival studies of Poltava region.....	171

«SACRED SITE»: HISTORICAL CATEGORY OR TOURIST ATTRACTION?

«МІСЦЕ СИЛИ»: ІСТОРИЧНА КАТЕГОРІЯ ЧИ ТУРИСТИЧНА АТРАКЦІЯ?

Анна Олененко

кандидат історичних наук, доцент

E-mail: olenenkoag@ukr.net

ORCID: 0000-0002-4899-6391

Researcher ID: AAE-7056-2022

Хортицька національна академія, Україна

Anna Olenenko

Candidate of Sciences in History, Associate
Professor

E-mail: olenenkoag@ukr.net

ORCID: 0000-0002-4899-6391

Researcher ID: AAE-7056-2022

Khortytsia National Academy, Ukraine

ABSTRACT

The article aims to raise the issue of the connection between history and tourism on the example of the use of the term «sacred place». The article is devoted to the coverage of different approaches to understanding the «sacred places» and their existence in public space. It is determined that the concept of «sacred place» appeared in the Ukrainian socio-cultural space in the 90s of the XXth century, moving from the English-speaking environment with the concept of «sacred place». The spread was facilitated by the development of neo-pagan movements in the post-Soviet space, whose representatives, not having their own temples and places of worship, called certain objects «sacred places». They could very often be natural landscapes, historical and archeological monuments, etc. Recent years have been marked by an intensification of using the concept in non-religious public space, which was accompanied by naming different objects «sacred places». Various actors have contributed to this: from amateurs from science to specialists in various fields. Esotericists and admirers of alternative history based their understanding of the concept on certain secret knowledge that has very little to do with real history and that has not been scientifically confirmed. Popularization of knowledge in psychology, the promotion of ideas for filling the human life resource, one of which is spending time in «sacred places», contributed to the individualization of the interpretation of the concept. The concept of «sacred place» has become widespread in tourism, both in practical and theoretical terms. Tour operators offer a significant number of tours by «sacred places» in Ukraine or regions. Such places are not only famous temples, churches or objects that may in the past served as temples, shrines, altars, but also archeological monuments and natural sites, such as the Carpathian Mountains, Khortytsia Island, Aktovsky Canyon, Dovbush Rocks etc. As a result of the analysis of the transformation of the «sacred place» concept and different approaches to its definition, the author came to the conclusion that visiting the so-called «sacred place» should be attributed to mystical tourism, the development of which involves reducing the fascination with esoteric explanations, and increasing the use of scientific knowledge, which will eventually become dominant in the socio-cultural space of Ukraine.

Key words: *sacred place, history, tourism, neo-paganism, sacred space, natural monument, architectural monument.*

Постановка проблеми. Історія і туризм як наукові дисципліни та як сфери людської діяльності тісно взаємопов'язані між собою. Історична наука не лише дозволяє висвітлювати сторінки історії розвитку туризму в світі та Україні, визначати етапність туристичного процесу, але й дає туризму пояснення історико-культурних об'єктів в їх історичній ретроспективі. Туризм же дозволяє популяризувати певні об'єкти та підсвічувати певні історичні події, факти, періоди, персоналії в публічному просторі. Проте

дуже часто фахівці у цих двох галузях або не можуть, або не хочуть знаходити спільну мову. Це звісно впливає як на авторитетність історії як науки, так і на розвиток туризму.

Одним з каменів спотикання між істориками та фахівцями у галузі туризму стала така категорія, як «місце сили». «Над нашою землею витає дух Ахіллеса, тут билися аси і вани, була Богоматір, в курганах поховані великі царі, а Крим – обитель жебраків містиків» (Україна сакральна), – на одному з вебсайтів, пов'язаного з туризмом, саме так починається стаття про «місця сили» в Україні. Це висловлювання не має жодного відношення до історичних фактів та до історичної науки. Проте все частіше навіть у фаховому середовищі істориків починають оперувати категорією «місце сили», а в туризмі вона міцно вкорінилася. Звісно це питання лежить на перетині історії, філософії, культурології, туризмології та інших дисциплін, але наразі **актуальним** є вивчення сфер застосування поняття «місце сили» в різних галузях, що дозволить зрозуміти причини наречення певних об'єктів, які дуже часто є пам'ятниками історії та культури, місцями сили. Тож, основною **метою** цієї статті є висвітлити, що означає «місце сили», який сенс вкладають у це поняття, як його використовують у різних галузях, зокрема в історії та туризмі.

Як вже було зазначено вище, питання, пов'язані зі створенням та побутуванням т.зв. «місць сили», ставали предметом дослідження фахівців у різних галузях, таких як історія, антропологія, етнологія, релігієзнавство, культурологія, філософія та ін.

Проблема передумов та причин виникнення «місць сили» на пострадянському просторі, передусім, в Росії, висвітлюється в дослідженнях Віктора Шнірельмана, який пов'язує ці процеси з розповсюдженням нових релігій епохи New Age (Шнірельман, 1999, 2014). «Місцям сили» як частині релігійних вірувань у середовищі російського New Age присвячені дослідження Юлії Андрєєвої, яка висуває тезу про те, що діяльність цих нових релігійних та містичних течій призводить до існування альтернативної археології та альтернативної історії загалом, підкріплені індивідуалістичними інтерпретаціями та наративами (Андрєєва, 2014). Виникнення концепту «місце сили» з ревіталізацією язичництва у 90-х роках ХХ століття також пов'язують й інші дослідники. Ірина Жукова та Тетяна Савельєва доводять, що основоположним для ієротопії неоязичників, тобто для створення, організації та міфологізації простору, стають археологічні пам'ятки. Саме вони перетворюються на об'єкти «духовного туризму», поєднуючи в собі різні релігійні та міфологічні уявлення та персональні культурні міфи (Жукова, 2017). Рушан Саберов стверджує, що «місця сили», що локалізуються як в природному середовищі, так і штучно створених об'єктах, служать місцем відправлення культу для авраамічних релігій (Саберов, 2014).

Акцент на зв'язку культових місць з релігійно-філософськими традиціями наголошує такий достатньо новий науковий напрям, як сакральна географія. Представники цього напрямку говорять про зв'язок «місць сили» безпосередньо з паломництвом, а відповідно і з релігійним туризмом (Завгородній, 2011; Гурова, 2015). Схожої точки зору дотримуються українські дослідники, які стверджують, що, всі давні християнські святині з'явилися на місці ще давніших культових центрів, тож їх можна вважати полірелігійними, а їх відвідування віднести до релігійного туризму (Ковальчук, 2018). Проте деякі спеціалісти в галузі туризму більше схиляються до думки віднесення турів «місцями сили» до нового виду туризму – містичного, поряд з відвідуванням замків з привидами (Алістратова, 2013; Кулиняк, 2020b). «Подорож у місце сили» розглядається також як структурна частина подієвого туризму, який передбачає застосування елементів психосоматичних систем різних культур (Твердохліб, 2017). Інші дослідники розглядають «місця сили» як місця відпочинку та відповідно зараховують такий вид діяльності не тільки до містичного, а й до лікувального туризму (Кулиняк, 2020a).

Таким чином, аналіз історіографії проблеми дозволяє говорити про те, що науковцями вже піднято питання про історію виникнення «місць сили» та їх побутування у галузі

туризму, проте спеціальних публікацій, присвячених визначенню поняття «місце сили» та її інтерпретації в історичній науці наразі немає, що підтверджує актуальність дослідження.

Виклад основного матеріалу. Поняття «місце сили» з'явилося в українському соціокультурному просторі в 90-х роках ХХ століття, перекочувавши з англомовного середовища, де побутує поняття «sacred sites». У західній культурі існує значна кількість різноманітних дефініцій, але їх можна звести до розуміння святого, священного, загалом релігійного місця, яким може бути храм, церква, мечеть тощо. Проте, оскільки прихід християнства не десакралізував світ, різні релігії, вірування продовжують існувати, «місцями сили» вважають також не настільки очевидні (для християн?) об'єкти, які мають сакральне значення. Саме тому наразі «місцями сили» в світі визнають різноманітні природні об'єкти, як-то гори, ліси, окремі дерева тощо, що залежить виключно від кожної конкретної культури (Gorringe).

Що стосується України, то час впровадження терміну «місце сили» приблизно співпадає з часом формування неоязичницьких течій, які отримали розповсюдження у 90-х роках. Початково місце сили визначалося як місце відправлення культу для різних вірувань. Оскільки язичницьких храмів не існує, в так званих «місцях сили» дуже часто їх функції переносилися на природні або археологічні пам'ятки. Представники нових релігій шукали та створювали нові місця сили та нарікали цим значенням будь-що: гори, скали, кургани тощо (Шнирельман, 2014). При цьому такі місця можуть бути абсолютно новими, навколо яких не склалося жодних канонів та символічних значень, а тому підлягають виключно індивідуальній інтерпретації.

Останніми роками можна спостерігати, що «місцем сили» називають все, що заманеться – не тільки релігійні об'єкти, але й різні історичні, археологічні, природні об'єкти, географічні точки, геологічні утворення, залишки первісних поселень тощо. Але слід зазначити, що відповідальні за це люди або групи людей, які не мають жодного відношення до будь-якої релігії чи вірування, що свідчить про те, що поняття «місце сили» вийшло за межі релігії. Географічні особливості території в поєднанні з історико-культурною спадщиною дозволяють створювати цілісний образ «місця сили».

Не дивлячись на те, що наразі «місця сили» визначаються не лише представниками релігій та вірувань, а значно більшим колом людей, певний об'єкт на кшталт пам'ятки історії, археології, архітектури може стати «місцем сили» після того, як суспільна увага до нього повертається спеціалістами – археологами, етнографами, істориками. Це, наприклад, сталося з курганом з кромлехом на Дніпропетровщині, який вже нарекли «Українським Стоунхеджем». Одразу після розкопок цей об'єкт привернув увагу туристів, і не тільки для задоволення пізнавальної потреби, а і як «духовний» об'єкт.

Викликати інтерес до нових «місць сили» можуть також любителі, чи аматори – географи, геологи, краєзнавці, письменники, екстрасенси, педагоги, філософи, навіть представники технічних наук, захоплені езотерикою. Наприклад, за авторством письменника-фантаста вийшла книга «Сакральна географія. Енциклопедія місць сили» (Громов, 2005). Цікавим видається кейс про наречення «місцем сили» обрядового артефакту, оформленим у наукову статтю, опубліковану у збірнику доповідей за результатами конференції в секції «Історичні науки та археологія» (Красноперцев, 2015). Примітним є те, що автором виступив професор кафедри напівпровідникових приборів та мікроелектроніки технічного університету, доктор технічних наук, доцент. Автор довів, що «тагыл» – це місце сили гори і пов'язаних з нею курганів, яка проявляється в електромагнітних аномаліях. Саме такі популярні та наукові видання задають тон у нареченні певних об'єктів «місцями сили», яке потім кочує в туризм та інші сфери. Зараз в часи превалювання соціальних мереж як каналу трансляції інформації це стається дуже швидко, не даючи можливості науковцям дати раціональне пояснення певним об'єктам чи подіям.

Часто «місце сили» розуміється місцем з «особливою енергетикою», що засвідчує перехід поняття в езотеричний простір. Біоенергетики, езотерики, прихильники «альтернативної історії» називають «місцями сили» території або об'єкти, які мають підвищену енергетику. Вважають, що на цих місцях будували святилища, храми, монастирі, саме там відбуваються різноманітні аномальні явища, пов'язані з виходом енергії із землі. Відповідно до езотеричного підходу в основі визначення поняття «місце сили» лежать певні таємні знання, приховані від сучасників, володіння якими доступні обраним. Звісно, що наративи, які пропонує езотерика, є такими конструкціями, що мають дуже мало спільного з реальною історією місця, і які не підтверджені науково (Бритвін, 2018). Так, завдяки неоязичникам та езотерикам поняття було перенесено в публічний простір.

Для розповсюдження терміну «місця сили» неабияке значення зіграла і психологія. Популяризація знань з психології, пропаганда ідей наповнення життєвого ресурсу людини, одним з яких є проведення часу у «місцях сили», цьому звісно сприяли. Але тут необхідно сказати про певну індивідуалізацію, про індивідуальні трактовки «місць сили», які не засновуються на загально визначених «місцях сили». При пошуку місць для відновлення ментального здоров'я кожна людина обирає свій об'єкт, і дуже часто він не має відношення до історичних пам'яток, а скоріше до природних. Тобто, в цьому випадку, говорячи про енергетику місця, ми говоримо не про вірування, не про езотерику, а про сучасне відношення до життя, яке пропагує психологія.

Значне поширення поняття «місце сили» отримало останніми роками у туризмі. Якщо скористатися послугами Google пошукача, то на запит «місця сили України» випадає величезний список тих самих місць, з переліком, зі шкалами по рівню енергетики, по важливості тощо. Починаючи, від великих об'єктів, на кшталт Карпат, Хортиці, закінчуючи невеличкими, як-то окремі кургани, водоспади і т.д. «Місцями сили» були названі Актоський каньйон (Рагуліна, 2015), Скелі Довбуша (Маланюк, 2015) та ін.

Здебільшого така інформація міститься на сайтах туристичних фірм та туристичних операторів, але не обходить й наукові публікації. Існують цілі тури «місцями сили» України, окремої області чи певного регіону. І такі тури включають не лише відомі храми та церкви, не тільки об'єкти, які могли в минулому виконували роль капищ, святилищ, жертвників, а й пам'ятники археології та природні локації.

Спеціалісти в галузі туризму створюють наукові обґрунтування створення туристично привабливого іміджу певних об'єктів, місць чи міст, називаючи це «місцем сили». Саме такий концепт був обраний для брендінгу Черкащини для ефективного розвитку туризму в регіоні. З метою створення іміджу Черкаської області, яка має високий природно-рекреаційний та туристичний потенціал, який би поєднав визначні місця у вигляді цілісного продукту, був обраний слоган «Черкащина – місце сили» (Черкащина; Кирилюк, 2021; Литвин, 2021). Примітно, що цей слоган був обраний за допомогою інтернет-голосування, а отже залучення значної кількості жителів області, що свідчить про глибоке проникнення та вкорінення концепту «місць сили».

Що стосується Запорізької області, то в якості місця сили безперечно лідирує Кам'яна Могила під Мелітополем, острів Хортиця загалом, окремі археологічні пам'ятки на острові, яким приписують культове значення, Запорізький дуб, термальні джерела, курган Солоха та інші. На Хортиці, наприклад, працюють гідів, які проводять екскурсії під назвою «Місця сили Хортиці» і користуються неабиякою популярністю. Навіть простежуються гендерні аспекти, оскільки рекламуються екскурсії жіночими «місцями сили» Хортиці. Виходячи з наявності таких екскурсій, напрошується питання, чи це аматори відповідають на запит туристів, чи вони формують пропозицію, а за нею йде вже й попит? Справа в тому, що дуже часто екскурсоводами виступають люди, далекі від історії. Тому турист, прийшовши на екскурсію навіть із запитом на традиційний туризм, отримує дозу езотеричної інформації, суміш історичної довідки з розповідями про чудодійні ефекти від відвідування «місць сили». Цей факт потрібно обов'язково враховувати, адже екскурсії – це канали комунікації

історичного контенту, тож від роботи екскурсів часто залежить туристичний імідж регіону.

Проте, треба констатувати, що інколи туристів дратують пояснення професійних екскурсів, наповнені раціональними знаннями. У такому випадку туристичний продукт з акцентом на езотерику, на енергію, має свого споживача, оскільки дає простір для уяви та вселяє оптимізм. Тема енергетики часто виникає в дискурсі екскурсів та знаходить відгук у туризмі, вразливому до чудес і нерозгаданих таємниць. Саме тому, наприклад, туристам більше подобаються розповіді про масонів у Садибі Попова, ніж історія дворянського роду імперського періоду. Завжди легше зрозуміти езотеричне, направлене на оптимізм, ніж сухе раціональне наукове знання.

«Місце сили» має впливати на психіку і свідомість або надмірністю (висотою, неосаяжністю, загрозою), або сакральністю, тобто особливою роллю в долі людини. Турист від побаченого отримує певні емоції, які трактуються отриманням енергії від «місця сили». Але важливим є розуміння, що турист, не схильний до езотерики та сприйняття питань енергетики, також отримає ті ж емоції і без енергетичної «підзарядки».

Тож, можемо спостерігати дихотомічність ситуації. З одного боку, існує попит на нові враження, гострі відчуття, незвичність, небуденність, на відкриття чогось нового, таємничого та загадкового, та ще й можна додати бажання відірватися від реальності, від шаленого ритму життя. А з іншого, маємо когорту т.зв. спеціалістів, які з великим задоволенням надають такі послуги.

Збільшення кількості таких екскурсів та самостійних поїздок до «місць сили» отримали неабияке розповсюдження після 2019 року. Причинами стали швидке поширення інформації соціальними мережами, збільшення обсягів внутрішнього туризму, можливість подорожувати під час карантинів та локдауну лише віддаленими природними об'єктами.

Дуже часто відвідування «місць сили» відносять до релігійного туризму, як вже було зазначено вище, проте, здійснивши аналіз поняття «місце сили», його побутування в різних сферах, сприйняття туристами, видається, що немає абсолютно нічого спільного між цими категоріями. Тому найбільш прийнятним стане відносити відвідування «місць сили» до містичного туризму, як вже було запропоновано дослідниками (Алістратова, 2013), або ж езотеричного, або сакрального туризму. Не дивлячись на критику побутування поняття «місць сили», необхідно все ж визнати, що такий вид подорожування задовольняє потреби туриста у рекреації, у відновленні життєвих сил, тож напевно має право на життя. Проте в такому випадку необхідне більше та активніше включення історичної спільноти, яка б мала надавати історичні коментарі та пояснення, щоб дозволило не розпросторювати в суспільстві ненаукові знання.

Висновки. Актуальним є питання проникнення концепту «місць сили» в наукове знання. Звісно, що існують різні інтерпретації об'єктів, які називають «місцями сили», які пропонують наукове та ненаукове знання, але вони здебільшого ізольовані одна від одної. В той же час, інтерпретації, які побутують в релігійній сфері, містиці, езотериці, туризмі постійно взаємодіють між собою, інколи переплітаються, тож нам доводиться мати справу з різними дискурсами та їх переплетеннями. Саме це наштовхує на риторичне питання, який з дискурсів стане домінуючим в соціокультурному просторі? Це безсумнівно буде залежати від налагодження точок дотику між науковими і ненауковими знаннями, між історією та іншими галузями, та загалом від розвитку публічної історії як сфери діяльності. Вирішити питання розповсюдження концепту «місць сили» також може зарадити якісна підготовка фахівців у галузі туризму, що вимагає включення до освітніх програм більшої кількості та різноманіття історичних дисциплін, які здатні розвивати такі компетентності, як критичне мислення, та спорядити фактичною інформацією.

ДЖЕРЕЛА І ЛІТЕРАТУРА

Алістратова, К.Е. Містичний туризм: зарубіжний досвід та перспективи розвитку в Україні. *Географія та туризм*. 2013. Вип. 26. С. 93-101.

Андреева, Ю.О. «Места силы», «духи дольменов» и «знания первоисточков»: археологические памятники и движение New Age «Анастасия». *Этнографическое обозрение*. 2014. № 5. С. 73-87.

Бритвин, А.М. Локальная идентичность как инструмент продвижения территории (Катайск: место силы). *Материалы Всероссийской научно-практической конференции «XVI Зырянские чтения»*. Издательство: Курганский государственный университет (Курган), 2018. С. 234-236.

Громов, Д. Сакральная география. Энциклопедия мест силы. Екатеринбург: Ультра. Культура, 2005.

Гурова, И.В. Сакральная география и религиозный туризм. *Религия и/или повседневность : материалы IV Междунар. науч.-практ. конф., Минск, 16-18 апр. 2015 г.* Минск, 2015. С. 303-309.

Жукова, И.В., Савельева, Т.В. Русское неоязычество и его истоки. «Места силы» Южного Урала. *Материалы Восьмых аркаимских чтений. 23-26 мая 2017 года, Аркаим, 2017*. С. 16-37.

Завгородний, Ю. Сакральная география и феномен паломничества: тайное или явное? *Сборник материалов Четвертой международной научной конференции (2-4 декабря 2010 г., Днепрпетровск)*. СПб.: РХГА, 2011. С. 26-45.

Кирилюк, І.М., Литвин, О. В. Брендінг як елемент стратегії туристичного розвитку Черкащини. *Гостинність, сервіс, туризм: досвід, проблеми, інновації : тези доповідей VIII Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., Київ, 8-9 квіт., 2021 р.* Київ : Вид. центр КНУКіМ, 2021. С. 164-167.

Ковальчук, А., Манько, А. Язичництво в Україні як потенціал для розвитку релігійного туризму. *Вісник Львівського університету. Серія географічна*. 2018. № 52. С. 132-142.

Краснопевцев, Е.А. Тагыл – место силы Горного Алтая. *Современные тенденции развития науки и технологий : сб. ст. по материалам междунар. науч.-практ. конф.* 2015. № 5-4. С. 5-9.

Кулиняк, І.Я., Жигало, І.І., Ярмола, К.М. Містичний туризм: сутність і перспективи розвитку у Львівській області. *Бізнес Інформ*. 2020. №3. С. 128-137.

Кулиняк, І.Я., Ярмола, К.М., Малішевська, Б.О. Перспективи розвитку містичного туризму в Україні. *Матеріали Міжнародної наукової конференції «Формування сучасної наукової думки» (м. Кропивницький, 31 січня 2020 р.)*. Кропивницький : МЦНД, 2020. С. 53-56.

Литвин О. В. Туристична привабливість Черкаського регіону. *Туризм і гостинність: стан, проблеми, перспективи : матер. VI Міжнар. наук.-практ. конф. (18 листопада 2021 р., м. Черкаси)*. Черкаси : Вид-ць Юлія Чабаненко, 2021. С. 25-27.

Маланюк, Т.З. Комплексні пам'ятки природи Івано-Франківської області та їх використання для потреб туризму. *Карпатський край*. 2015. № 1-2. С. 128-135.

Рагуліна, Ю.Г. Активний та дикий відпочинок в Актівському каньйоні. *Сучасні тенденції розвитку туризму : зб. тез доповідей III Всеукр. наук.-практ. конф.* Миколаїв : МФ КНУКіМ, 2015. Ч. 2. С. 100-101.

Саберов, Р.А. «Место силы» в марийской религиозной традиции. *Colloquium Neptalploteres*. I. 2014. С. 136-141.

Твердохліб, О.Ф. Застосування елементів психосоматичних систем різних культур у подієвому туризмі. *Актуальные научные исследования в современном мире: сб. научных*

Scientific Bulletin of the Izmil State University of Humanities.
Section Historical Sciences. Issue 57

трудов XXXI Междунар. научн. конф. (Переяслав-Хмельницький, 26-27 нояб. 2017). 2017. 11(31). С. 21-26.

Україна сакральна: місця сили. URL: <http://www.tour2kiev.com.ua/ua/news/769/4.html>

Черкащина – місце сили. URL: <http://brand.ck.ua/>

Шнирельман, В.А. Русское неоязычество: изобретение традиции. *III Конгресс российских этнографов и антропологов, 8-11 июня 1999.* М., 1999. 340 с.

Шнирельман, В.А. Места силы: конструирование сакрального пространства. Введение к дискуссии. *Этнографическое обозрение.* 2014. № 5. С. 3-9.

Gorringe, Tim. Sacred Place and Sacred Placesfree. URL: https://oxfordre.com/religion/view/10.1093/acrefore/9780199340378.001.0001/acrefore-9780199340378-e-794#ref_acrefore-9780199340378-e-794-note-16

REFERENCES

Alistratova, K.E. (2013). Mistychnyy turyzm: zarubizhnyy dosvid ta perspektyvy rozvytku v Ukrayini [Mystical tourism: foreign experience and development prospects in Ukraine]. *Heohrafiya ta turyzm* [Geography and tourism]. Vyp. 26. P. 93-101. [in Ukrainian].

Andreeva, Iu.O. (2014). «Mesta sily», «dukhi dol'menov» i «znaniia pervoistokov»: arkheologicheskie pamiatniki i dvizhenie New Age «Anastasiia» [«Sacred places», «spirits of dolmens» and «knowledge of the origins»: archaeological sites and the New Age movement «Anastasia»]. *Etnograficheskoe obozrenie* [Ethnographic Review]. № 5. P. 73-87. [in Russian].

Britvin, A.M. (2018). Lokal'naia identichnost' kak instrument prodvizheniia territorii (Kataisk: mesto sily) [Local Identity as a Tool for the Promotion of the Territory (Kataysk: Place of Power)]. *Materialy Vserossiiskoi nauchno-prakticheskoi konferentsii «XVI Zyryanovskie chteniia»* [Materials of the All-Russian Scientific and Practical Conference «XVI Zyryanov Readings»]. Izdatel'stvo: Kurganskii gosudarstvennyi universitet (Kurgan). P. 234-236. [in Russian].

Cherkashchyna – mistse syly [Cherkashchyna – sacred place]. URL: <http://brand.ck.ua/>. [in Ukrainian].

Gorringe, Tim. Sacred Place and Sacred Placesfree. URL: https://oxfordre.com/religion/view/10.1093/acrefore/9780199340378.001.0001/acrefore-9780199340378-e-794#ref_acrefore-9780199340378-e-794-note-16 [in English].

Gromov, D. (2005). Sakral'naia geografiia. Entsiklopediia mest sily [Sacred geography. Encyclopedia of sacred places]. Ekaterinburg: Ul'tra. Kul'tura. [in Russian].

Gurova, I.V. (2015) Sakral'naia geografiia i religiozniy turizm [Sacred geography and religious tourism]. *Religiia i/ili povsednevnost' : materialy IV Mezhdunar. nauch.-prakt. konf., Minsk, 16-18 apr. 2015 g.* [Religion and/or everyday life: materials of the IV Intern. scientific-practical. conf., Minsk, April 16-18, 2015]. Minsk. P. 303-309. [in Russian].

Koval'chuk, A., Man'ko, A. (2018). Yazychnytstvo v Ukrayini yak potentsial dlya rozvytku relihiynoho turyzmu [Paganism in Ukraine as a potential for the development of religious tourism]. *Visnyk L'vivskoho universytetu. Seriya heohrafichna* [Bulletin of Lviv University. Geographical series]. № 52. P. 132-142. [in Ukrainian].

Krasnopevtsev, E.A. (2015). Tagyl – mesto sily Gornogo Altaia [Tagyl – sacred place of Gorny Altai]. *Sovremennye tendentsii razvitiia nauki i tekhnologii : sb. st. po materialam mezhdunar. nauch.-prakt. konf.* [Modern trends in the development of science and technology: Digest of articles on the materials of the international scientific-practical. conf.]. № 5-4. P. 5-9. [in Russian].

Kulynyak, I.Ya., Yarmola, K.M., Malishevs'ka, B.O. (2020b). Perspektyvy rozvytku mistychnoho turyzmu v Ukrayini [Prospects for the development of mystical tourism in Ukraine]. *Materialy Mizhnarodnoyi naukovoyi konferentsiyi «Formuvannya suchasnoyi naukovoyi dumky»*

(*m. Kropyvnyts'kyu, 31 sichnya 2020 r.*) [Proceedings of the International Scientific Conference «Formation of Modern Scientific Thought» (Kropyvnytskyi, January 31, 2020).]. Kropyvnyts'kyu: MTsND. P. 53-56. [in Ukrainian].

Kulynyak, I.Ya., Zhyhalo, I.I., Yarmola, K.M. (2020a). Mistychnyy turyzm: sutnist' i perspektyvy rozvytku u L'vivs'kiy oblasti [Mystical tourism: essence and prospects of development in Lviv region]. *Biznes Inform* [Business Inform]. №3. P. 128-137. [in Ukrainian].

Kyrylyuk, I.M., Lytvyn, O. V. (2021). Brendynh yak element stratehiyi turystychnoho rozvytku Cherkashchyny [Branding as an element of the tourism development strategy of Cherkasy region]. *Hostynnist', servis, turizm: dosvid, problemy, innovatsiyi : tezy dopovidey VIII Mizhnar. nauk.-prakt. internet-konf., Kyiv, 8-9 kvit., 2021 r.* [Hospitality, service, tourism: experience, problems, innovations: abstracts of reports VIII International. scientific-practical Internet conference, Kyiv, April 8-9, 2021] Kyiv : Vyd. tsestr KNUKiM. P. 164-167. [in Ukrainian].

Lytvyn O. V. (2021). Turystychna pryvablyvist' Cherkas'koho rehionu [Tourist attraction of Cherkasy region]. *Turizm i hostynnist' : stan, problemy, perspektyvy : mater. VI Mizhnar. nauk.-prakt. konf. (18 lystopada 2021 r., m. Cherkasy)* [Tourism and hospitality: state, problems, prospects: mater. VI International. scientific-practical conf. (November 18, 2021, Cherkasy)]. Cherkasy : Vyd-ts' Yuliya Chabanenko. P. 25-27. [in Ukrainian].

Malanyuk, T.Z. (2015). Kompleksni pam'yatky pryrody Ivano-Frankivs'koyi oblasti ta yikh vykorystannya dlya potreb turyzmu [Complex natural monuments of Ivano-Frankivsk region and their use for tourism]. *Karpats'kyi kray* [Carpathian region]. № 1-2. P. 128-135. [in Ukrainian].

Rahulina, Yu.H. (2015). Aktyvnyy ta dykyy vidpochynok v Aktovs'komu kan'yoni [Active and wild rest in the Aktovsky canyon]. *Suchasni tendentsiyi rozvytku turyzmu : zb. tez dopovidey III Vseukr. nauk.-prakt. konf.* [Current trends in tourism development: Coll. abstracts of reports III All-Ukrainian. scientific-practical conf.]. Mykolayiv : MF KNUKiM. Ch. 2. P. 100-101. [in Ukrainian].

Saberov, R.A. (2014). «Mesto sily» v mariiskoi religioznoi traditsii [«Sacred place» in the Mari religious tradition]. *Colloquium Heptaplomeres* [Colloquium Heptaplomeres]. I. P. 136-141. [in Russian].

Shnirel'man, V.A. (1999). Russkoe neoiazychestvo: izobrenenie traditsii [Russian neopaganism: the invention of tradition]. *III Kongress rossiiskikh etnografiv i antropologov, 8-11 iunia 1999* [III Congress of Russian ethnographers and anthropologists, June 8–11, 1999]. M., 1999. 340 p. [in Russian].

Shnirel'man, V.A. (2014). Mesta sily: konstruirovaniye sakral'nogo prostranstva [Sacred place: construction of sacred space. Introduction to the discussion]. *Vvedenie k diskussii. Etnograficheskoe obozrenie* [Ethnographic Review]. № 5.P. 3-9. [in Russian].

Tverdokhlib O. F. Zastosuvannia elementiv psykhosomatychnykh system riznykh kultur u podiiievomu turyzmi [Application of different cultures psychosomatic systems elements in event tourism]. *Aktualnye nauchnye issledovaniia v sovremennom mire: sb. nauchnykh trudov XXX Mezhdunar. nauchn. konf. (Pereiaslav-Khmelnitskyi, 26–27 noiab. 2017)* [Actual scientific researches in the modern world: Digest of scientific works of the XXXI Intern. scientific conf. (Pereiaslav-Khmelnitsky, November 26–27, 2017)]. 11 (31). P. 21-26. [in Ukrainian].

Ukrayina sakral'na: mistsya syly [Sacred Ukraine: sacred places]. URL: <http://www.tour2kiev.com.ua/ua/news/769/4.html>. [in Ukrainian].

Zavgorodnii, Iu. (2011) Sakral'naia geografiia i fenomen palomnichestva: tainoe ili iavnoe? [Sacred geography and the phenomenon of pilgrimage: secret or obvious?]. *Sbornik materialov Chetvertoi mezhdunarodnoi nauchnoi konferentsii (2-4 dekabria 2010 g., Dnepropetrovsk)* [Collection of materials of the Fourth International Scientific Conference (December 2-4, 2010, Dnepropetrovsk)]. SPb.: RKhGA. P. 26-45. [in Russian].

Zhukova, I.V., Savel'eva, T.V. (2017). Russkoe neoiazychestvo i ego istoki. «Mesta sily» Iuzhnogo Urala [Russian neo-paganism and its origins. «Sacred places» of the Southern Urals].

Materialy Vos'mykh arkaimskikh chtenii. 23-26 maia 2017 goda, Arkaim [of the Eighth Arkaim Readings. May 23-26, 2017, Arkaim]. P. 16-37. [in Russian].

АНОТАЦІЯ

Стаття покликана підняти питання зв'язку історії та туризму на прикладі використання поняття «місце сили». Стаття присвячена висвітленню різних підходів до розуміння «місць сили» та їх побутування в публічному просторі. Визначено, що поняття «місце сили» з'явилося в українському соціокультурному просторі в 90-х роках ХХ століття, перекочувавши з англомовного середовища, де побутує поняття «sacred sites». Розповсюдженню сприяв розвиток неоязичницьких течій на пострадянському просторі, представники яких, не маючи власних храмів та місць для відправлення культів, нарікали певні об'єкти «місцями сили». При цьому ними дуже часто могли бути природні ландшафти, історичні та археологічні пам'ятки тощо. Останні роки позначилися активізацією побутування поняття в публічному просторі, при тому позарелігійному, що супроводжувалося наріканням «місцями сили» будь-яких об'єктів. До цього доклали руку різні актори: починаючи від аматорів від науки, закінчуючи спеціалістами у різних галузях. Езотерики та любителі альтернативної історії в основу розуміння поняття заклали певні таємні знання, що мають дуже мало спільного з реальною історією місця, і які не підтверджені науково. Популяризація знань з психології, пропаганда ідей наповнення життєвого ресурсу людини, одним з яких є проведення часу в «місцях сили», сприяли індивідуалізації трактування поняття. Значне поширення поняття «місце сили» отримало в туризмі, при чому як в практичній, так і теоретичній площині. Туроператори пропонують значну кількість турів «місцями сили» територією України чи окремих регіонів. Такими місцями виступають не лише відомі храми та церкви, не тільки об'єкти, які могли в минулому виконували роль каплиць, святилиць, жертовників, а й пам'ятники археології та природні локації, наприклад, Карпати, острів Хортиця, Актівський каньйон, Скелі Довбуша та ін. Внаслідок аналізу трансформації поняття «місце сили» та різних підходів до його визначення авторка прийшла до висновку, що відвідування т.зв. «місць сили» доречно віднести до містичного туризму, розвиток якого передбачає зменшення захоплення езотеричними поясненнями, і збільшення використання наукових знань, що врешті-решт стануть домінуючими в соціокультурному просторі України.

***Ключові слова:** місце сили, історія, туризм, неоязичництво, сакральний простір, пам'ятка природи, пам'ятка архітектури.*